

VERTIMAS KAIP *LOCI COMUNES* PROJEKCIJA

ASIJA KOVTUN

Vytauto Didžiojo universitetas

Esminiai žodžiai: *Levas Karsavinas, tobulybė, rusų religinė filosofija, vertimas, diskursas, komunikacija*.
Key words: *Lev Karsavin, perfection, Russian religious philosophy, translation, discourse, communication*.

Šio straipsnio objektas gali pasirodyti paradoksalus. Tai – vertimo iš lietuvių į rusų kalbą rusų religinio filosofo, VDU prof. Levo Karsavino traktato „Apie tobulybę“ nagrinėjimas. Tačiau XX amžiaus pasaulinėje kultūrinėje erdvėje vykstantys procesai įrodė, kad bet kuris tekstas pasipriešina bandymui įsprausti jį į siaurus teorijos rėmus. Vertimas kaip komunikacinės veiklos rūšis užima svarbią vietą tarpkultūriniame dialoge. Jo kultūrinė reikšmė neapsiriboja lingvistine paradigma. Vertimas šiulaikiniame pasaulyje neturi būti vertinamas kaip papildomas instrumentas, funkcija arba priemonė. Net kaip kasdieninė praktinė užduotis jis kelia daug teorinių klausimų. O vertimo reikšmės tautos kultūros istorijoje neįvertinimas turi skausmingų pasekmių šios kultūros vystymuisi.

Knygoje „Vietos genijus“ Peteris Vailis rašo: „Žmogaus ryšys su jo egzistencijos vieta – paslaptingas, tačiau akivaizdus. Arba kitaip tariant: neabejotinas, tačiau mįslingas. Ją valdo žinomas senovėje *genius loci*, vietos genijus, susiejantis intelektualiuosius, dvasinius, emocinius reiškinius su materialiąja aplinka“ (Вайль, 2008, 9). Unikali istorinės, socialinės, mąstymo aplinkybės formuoja estetiškai savotišką tam tikro arealo kultūrą. Kelių kultūrinių tradicijų, tikėjimų, etinių normų, psichologinių nuostatų bendro egzistavimo, sankirtos ir sąveikos poveikis, erdvė gali būti įvardyta kaip regiono *pasaulio įvaizdis*. O pats regionas sėkmės arba Aukščiausiojo sumanymų dėka tampa *vieta-įvaizdžiu*. P. Vailis taip apibūdina *genius loci* sampratą: „Organiškai persipinant menininko ir jo gyvenimo vietai ir kūrybai kuriasi nauja, anksčiau nežinota tikrovė, nepriklausanti nei menui, nei geografijai“ (Вайль, 2008, 9). Tokie įvaizdžiai patenka į meninių ir filosofinių idėjų sferas, siejasi su genialios asmenybės egzistenciniais apmąstymais, o erdvė eliminuoja kitų kultūrų unikalius kodus. Šioje sferoje formuojasi vis sudėtingesni santykiai, leidžiantys apibūdinti tautos ir asmenybės identitetą. Jau XX a. pradžioje apie tokią kultūrų projekciją rašė Levas Karsavinas: „Iš istorinio konteksto išskirti, ištraukti materialieji daiktai ar kostiumai, darbo įrankiai, ginklai ir t. t. negyvi ir tylūs. Jie atgyja, įgauna istorinę prasmę ir vertę tik susijungę su estetiniais ir buitinių idealais, kai <...> daiktai pradėda reikšti, simbolizuoti, greta savo išskirtinumo, nepertraukiamą tam tikros kokybės plėtotę“ (Карсавин, 1993). Tęsdamas mintį filosofas mąsto, kad materialiosios būties terminais galima kalbėti apie socialinę-psichinę pasaulio reikšmę. *Pasaulio įvaizdį* šiulaikinis mokslas traktuoja plačiai, į šią sritį būtina įtraukti kalbos ir kultūros jungtį. Iš šios perspektyvos ir daugiaamžė vertimo patirtis, kaip humanitarinė praktika,

gali būti vertinama naujai. Kurdamas tekstą įvairiomis kalbomis daugiakalbis autorius turi ne tik mokėti kalbą, bet ir turėti žinių apie atitinkamos šalies kultūrą, tradicijas.

Levas Platonovičius Karsavinas (1882–1952) – rusų stačiatikių religinis filosofas, kultūros istorikas, medievistas ir klasikinės teologijos žinovas, lietuviškojo Vytauto Didžiojo universiteto profesorius. Jis turi svarią poziciją ir rusų XX a. pr. kultūroje, ir XX a. 20–30 metų atgimusiame Lietuvos moksliniame gyvenime. Sankt Peterburgo universiteto profesorius Levas Karsavinas ne savo valia 1922 m. paliko Rusiją. Po ilgų klajonių po Europą jis buvo pakviestas dėstyti Lietuvos universitete, Kaune, į kurį atvyko 1928 m. Mokslininkas sėkmingai ir produktyviai dirbo naujoje tėvynėje iki Lietuvos okupacijos. Mąstytoją ištiko toks pats likimas, kaip ir daugelį jo kolegų lietuvių: perėjęs stalininius lagerius, jis tapo „lagerio universiteto“ nuodėmklausiu ir mokytoju. L. Karsavinas mirė 1952 m. Abezės lageryje.

Gyvenimo Kaune ir darbo universitete metai L. Karsavinui buvo intelektualinių iššūkių ir saviraiškos laikas. XX a. 3 dešimtmetyje Lietuvos universiteto, o nuo 4 dešimtmečio pradžios – Vytauto Didžiojo universiteto humanitarinių mokslų atstovų pedagoginis ir tiriamasis darbas tapo akademinė ir socialine praktika. Jaunoji akademinė bendruomenė griovė senus stereotipus, kad mokslas yra niekaip nesusijęs su to meto problemomis ir konfliktais. Universitetiniame gyvenime organiškai jungėsi intelektualiniai, humanitariniai tikslai. Universitetas stiprino savo kaip institucijos padėtį, užsibrėždamas didelius kultūrinius tikslus, siekdamas tapti tautinės ideologijos centru. L. Karsavinas įsiliejo į universiteto ir miesto gyvenimo pokyčius. Jo mokslinio ir pedagoginio darbo Kaune pradžia vertė prisiimti tam tikrus įsipareigojimus. 1927 m. lapkritį Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas prof. V. Krėvė-Mickevičius išsiuntė prof. L. Karsavinui darbo sutartį. Atskiras sutarties punktas ir papildoma pastaba buvo susiję su dėstyto kalba. Pirmuosius penkerius metus prof. L. Karsavinas galėjo dėstyti visus dalykus ir vesti praktinius užsiėmimus rusų kalba, o po penkerių metų nuo sutarties pasirašymo dienos turėjo pradėti dėstyti visus dalykus lietuviškai. O koks buvo prof. L. Karsavino santykis su lietuvių kalba? Pagal Švietimo ministerijos įsakymą, laikas, skirtas studijuoti kalbą, buvo sutrumpintas iki trejų metų. Nuo pirmųjų darbo universitete dienų L. Karsavinas aktyviai mokėsi lietuvių kalbos ir labai greitai ją išmoko. Atvykęs į Kauną, jau po kelių savaičių su kolegomis bendravo lietuviškai, o 1928 m. rudens semestra savo pirmąją paskaitą profesorius dėstė taisyklinga lietuvių kalba. Po dvejų metų visas paskaitas jis skaitė tik lietuviškai, mokslo darbus taip pat leido valstybine kalba. A. J. Greimas, buvęs VDU studentas, apie savo studijas universitete taip rašė: „*Tres faciunt collegium*, kaip anais viduramžių laikais, – tarė Karsavinas, žvilgtelėjęs į du jo paklausyti atėjusius studentus, atsisėdo ir pradėjo savo paskaitą. <...> Buvau tada jaunas ir kvailas, domėjauisi viskuo, išskyrus teisę, kurią buvau užsirašęs studijuoti. Netyčia pakliuvęs pas Karsaviną, susižavėjau jo gražia, kultūringa kalba. Nežinojau, kad įmanoma taip gražiai lietuviškai kalbėti apie protinius dalykus – susižavėjau, beveik nieko nesuprasdamas, jo ištariamų idėjų gražumu“ (Greimas, 1991, 40). A. J. Greimo liudijimas labai svarbus. Kaip ir visa Lietuvos kultūra, XX a. pradžioje lietuvių kalba buvo ganėtinai atvira struktūra. Buvo aktyviai formuojama mokslinė terminija, ieškota humanitarinės minties raiškos formų. Prof. L. Karsavinas paskaitų metu perdavė rusų filosofinės kultūros, jos mąstymo būdų, teksto tvarkymo principus jaunam Lietuvos mokslui. Tokius procesus galima įvardyti kaip esminius ir svarbius dviejų kultūrų dialogui, taip semiotikos reiškiniai veikė vertimą. L. Karsavino dėka lietuvių kalboje įsitvirtino tokios filosofijai svarbios sąvokos kaip „visa ko vienovė“ (rus. *всеединство*), „pirmavienybė“

(rus. *переводничество*), „santrauka“ (rus. *стяженное*), „atsiskyrimas“ (rus. *разъединение*), susijungimas (rus. *воссоединение*). Europietiškosios personologijos sąvokos atėjo į lietuviškosios filosofijos kalbą iš L. Karsavino veikalų. Lietuvoje mokslininkas paskelbė savo garsiausius darbus rusų ir lietuvių kalbomis – „Apie asmenybę“ („О личности“, 1929, rusų k.), „Europos kultūros istorija“ (1931–1937) ir kt. Tačiau jo originalioji kūryba lietuvių kalba gali būti vertinama kaip savotiškas autorinis vertimas. Tokio vertimo esmė – teksto fragmentai rusų kalba mokslininko sąmonėje tiesiogiai išverčiami į lietuvių kalbą.

Susidomėjimas prof. Levo Karsavino filosofiniu ir kultūriniu palikimu paskatino šio straipsnio autorę savo iniciatyva išversti filosofo traktatą „Apie tobulybę“ iš lietuvių į rusų kalbą. Traktatas parašytas Abezės lagerio ligoninėje 1952 m. Šiame veikle sutelktos svarbiausios L. Karsavino metafizikos idėjos. Tobulybės samprata atsiduria jo apmąstymų centre. L. Karsavino raštams būdinga ypatinga, į universalumą pretenduojanti kalba. Jo teologinė mintis išsivysto iš intelektualiai konstruojamų poetinių vaizdinių ir griežtos struktūros loginių argumentų sintezės. Mėginant suprasti vieno paskutiniųjų L. Karsavino darbų logiką, derėtų atskleisti ryšį tarp krikščionių filosofo keliamų idėjų ir jo likimo. Vertimo tekstas išspausdintas žurnale „Богословские науки“ (Карсавин, 2004). Traktato vertimą galima apibūdinti kaip filosofinį ir filologinį darbą. Verčiant buvo pasistengta kiek įmanoma adekvačiau, sekant originaliu tekstu, perteikti mokslininko mintis. Buvo svarbu ne tik tiksliai perduoti teksto prasmę, bet ir interpretuoti autoriaus mąstymo būdą ir minties struktūrą. Tiesiogiai skaitant metaforų, terminų, idiomų kupiną tekstą kyla pavojus iškraipyti idėjas, gali būti net kazusų.

L. Karsavino filosofinė mintis labai sudėtinga. Tačiau traktato „Apie tobulybę“ vertimo į rusų kalbą analizė leidžia teigti, kad vertimas iš gimtosios kalbos į svetimą nurodo unikalią situaciją šioje praktikoje. Traktatas parašytas lietuviškai, bet įsigilinus į tekstą galima pastebėti L. Karsavino mąstymo ypatumus. Filosofo mintis konceptualizuoja rusų sąmonei būdingas filosofines semantines sąvokas. Tokie kalbos segmentai vadinami universalijomis. Taip, pvz., iracionalumas, kaip rusiškojo charakterio bruožas, reiškiasi rusų kalboje per beasmenių sakinių gausą. Šios konstrukcijos patvirtina mintį, kad pasaulis turi neatpažįstamą ir mįslingą esmę, o tikrosios įvykių priežastys neišsiskiria iš proto nežvelgiamos. Galima daryti prielaidą, kad L. Karsavinas „vertė“ į lietuvių kalbą jo kalbinėje sąmonėje rusų kalba užgimstančias struktūras. Reikia turėti omenyje tam tikrą aplinkybę: rusų „originalas“ įžvelgiamas arba pajuntamas tik prisiskverbiantis pro naują kalbinį apvalkalą. L. Karsavinas mąsto rusiškai ir verčia, adaptuoja, pritaiko filosofinę-teologinę paradigmą tuo metu lietuvių kalba, kuri dar nevisiškai paruošta tokiam mąstymo lygiui. Autorinis vertimas – tai dar nevisapusiškai mokslininkų reflektuotas reiškinys. L. Karsavino traktatas negali būti įvardytas kaip vien autoriaus darbas su tekstu – jo vertimas į kitą kalbą polilingvizmo kontekste. Autorius rašo puikiai lietuvių kalba, o mąsto – gimtąja kalba. Galima padaryti prielaidą, kad autorius papildė tekstą elementais, kurie nebūtini rašant gimtąja kalba – tai pastangos tikslinti mintį, metaforų atspalvius. Jeigu sunku arba neįmanoma perteikti sąvokos taip, kaip ji vartojama originalo kalba, tuomet spraga užpildoma naudojant naujas detales, pasi-telkiant kitas kalbas, išplečiant sintaksę – jos atlieka kompensacinę funkciją.

Beje, tekste naujos detalės objektyviai funkcionuoja, jas reikia atrinkti ir aptarti. Sintaksinė sakinių struktūra lietuviškame traktato tekste labai artima rusiškai parašytų filosofo kūrinių sintaksei. Sintaksinė rusų ir lietuvių kalbų sistema panaši. Abiem kalbomis galima kurti išsiskojusius, kelis gramatinius centrus turinčius, sujungiamaisiais jungtukais sujungtus, sudėtinius sujungiamuosius ir sudėtinius prijungiamuosius sakinius, kurie padeda išreikšti

ir itin sudėtingą mintį. Tik nuodugni analizė leidžia pastebėti kai kuriose teksto vietose sintaksinių struktūrų, kurios artimesnės rusų, o ne lietuvių kalbai. Sintaksės vertimo lygmenyje tyrimas leidžia kalbėti apie filosofo individualios daugiakalbystės ypatumus, t. y. rusų kalbos lingvistinę dominantę ir jos nežymią projekciją į lietuvių kalbą. Šiuo atveju galima įžvelgti ir izomorfišką, t. y. panašią, žodžių tvarką sakiniuose lietuvių ir rusų kalbomis. Todėl traktato vertimas iš lietuvių į rusų kalbą panašus į teksto rekonstravimą. Tai atlieka rusakalbis mokslininkas rafinuota, suliteratūrinta lietuvių kalba. Būtina pažymėti, kad daugiakalbio individo sąmonės daugialypiškumas ir lingvistinis pasaulio įvaizdis visada turi įvairių atspalvių. Iš principo daugiakalbis ir vienakalbis asmenys skiriasi tuo, kad daugiakalbio asmens kalbinė veikla neišvengiamai jaučia kitų kalbų arba kalbos poveikį. Lingvistinei dvikalbystei retai būna būdinga pusiausvyra, – tai reiškia, kad viena lingvistinė sistema diktuoja taisykles kitai. L. Karsavino traktato „Apie tobulybę“ vertimas iš lietuvių į rusų kalbą yra mokslinis ir praktinis šiuolaikinių teorinių daugiakalbystės tyrimų pagrindimas. Anot U. Wainraicho: „Susiklosčius atitinkamoms socialinėms kultūrinėms sąlygoms dvikalbiai (daugiakalbiai – A. K.) individai patiria procesą, panašų į dviejų kalbų kalbinių atsargų sujungimą į bendrą leksinių inovacijų fondą“ (Вайнрайх, 1972, 42). L. Karsavino tekste esti nemažai tokių pavyzdžių. Jis vartoja sąvokas-simbolius: „tobulybė“ (rus. *совершенство*), „netobulybė“ (rus. *несовершенство*), „momentai“ (rus. *моменты*), „dieviškasis laimingumas“ (rus. *Божественное благословение*), *метапоein* ir t. t. Šie terminai sujungia loginę visumą ir intuityvų vaizdingumą. Tokios sąveikos nebuvo įtvirtintos jauname Lietuvos filosofijos moksle, kuris formavosi pagal lotyniškąją tradiciją. Galbūt suvokdamas galimus savo minties logikos ir tos minties perteikimo lietuvių kalba skirtumus, L. Karsavinas dažnai pats komentuoja tekstą. Jis lyg nuspėja galimus aiškinimus ir pats taria paskutinį reikšmingą žodį. Filosofas komentuoja ir patikslina teiginius senosiomis ir šiuolaikinėmis kalbomis, dažniausiai vartoja senovės lotynų ir graikų kalbas.

Nusakydamas L. Karsavino vaidmenį Europos personologijos istorijoje, rusų tyrėjas S. Horuzijus aiškina L. Karsavino mokslinio palikimo asmenybės filosofijos semantinio lauko formavimąsi. Šias idėjas tyrėjas sieja su graikiška personologija (IV a.) ir vėliau – su lotyniškąja paradigma. Jo manymu, rusų tradicija perėmė ir lotynišką mokslą, o L. Karsavino kalbinė sąmonė galbūt buvo sąlygota mokslinių interesų sferos (Хоружий, 2008). Itin dažnai traktate jo kontekstui svarbios filosofinės semantemos patikslinamos lotynų kalba, rečiau – graikų. Metaforiškumas yra labai reikšmingas kalbos požymis. Konkrečios metaforos paskirtis – padėti suvokti minties prasmę ir reikšmę, kai tiesiogiai jos paaiškinti neįmanoma. Tokiais atvejais interferencijos reiškinį daugiakalbystėje papildoma kalbinė identifikacija, kurios esmė – nustatyti tam tikrą ryšį tarp analogiškų kalbos vienetų sąlytį turinčiose kalbose. Galima teigti, kad tokia semantinė prieiga artima ir L. Karsavinui. Filosofas neabejojo, jei traktatas pasieks savo skaitytoją, šis mokės lotynų kalbą. Pateiksime keletą teksto metaforizacijos pavyzdžių, kai pasitelkiamos sąvokos ir sentencijos senosiomis kalbomis. Pavyzdžiui, lietuviškame tekste: esu *insipiens* (лат.), vertime į rusų kalbą: я *есмь insipiens*; lietuviškame tekste: ...viešai skelbti: *ex nihilo nihil fit* (лат.), vertime į rusų kalbą: ...открыто заявить: *ex nihilo nihil fit*; lietuviškame tekste: ...tai tikras *testimonium paupertatis* (лат.), vertime į rusų kalbą: ...есть истинное *testimonium paupertatis*. Tokiais atvejais vertėjai teko išnašose versti sąvoką iš senosios lotynų į rusų kalbą (*insipiens* – *неразумный*; *ex nihilo nihil fit* – *из ничего ничто не возникает*; *testimonium paupertatis* – *свидетельство*

нищеты; mesétoichon – промежуточная стена, перегородка). Filosofinės ir teologinės sąvokas, pirmą kartą lietuviškai žyminčias šių sričių problemas, L. Karsavinas tikslina lotyniškai skliausteliuose: pvz., „priešybų sutapimas“ (*concidentia oppositorum*), vertimas – *совпадение противоположностей*; „mažiausias dydis“ (*minimum*), vertimas – *самая малая величина*; „dieviškasis laimingumas“ (*beatitudo*), vertimas – *Божественное благословение* ir t. t. Filosofas kartais palieka lotyniškas maksimas lietuviškame tekste nepateikdamas vertimo: *attin-gitur inatingibile inatingibiliter* (*непостижимое постигается непостижением*); *rara hora et parva mora!* (*редкий час, краткая остановка!*); *privatio boni* (*лишение добра*) ir kt. Tokiais atvejais vertėja pati išversdavo jas į rusų kalbą. Tačiau tokių intarpų į lietuvišką tekstą labai nedaug. Kartais L. Karsavinas pakeičia filosofinę sąvoką senąja kalba į konstrukciją, kuri labiau priimtina ir suprantamesnė galimam šiuolaikiniam skaitytojui: pvz., graikiškas žodis *pliroma* pakeičiamas žodžiu *pilnatis* – *полнота* (plg. „Tobulybė yra visa ko, kas yra, buvo, bus ar gali būti, pilnatis (*id, quo maius cogitari nequit*)“ (Karsavin, 1991, 16)). Lietuviškame tekste pavartotas žodis „pilnatis“ yra graikiškojo gnostinio termino tiesioginis vertimas į lietuvių kalbą, tačiau konteksto dėka prasmė neiškreipama. Lietuvių kalba savo kalbinėmis konstrukcijomis artimesnė lotyniškai tradicijai, kuri pažįstama galimam adresatui. Tad interferencijos pobūdis, jos raiškos laipsnis ir naudojimas priklauso nuo įvairių veiksnių – daugiakalbystės tipų, kalbos formavimosi būdų, sąlytį turinčių kalbų sistemos ir struktūros.

Itin svarbiems, mokslininko nuomone, conceptams paaiškinti jis vartoja šiuolaikines europietiškas kalbas – vokiečių, prancūzų. Pavyzdžiui, pagrindinė traktate vartojama sąvoka „tobulybė“ lietuviškame tekste tikslinama žodžiais *perfectio, Vollkommenheit, совершенство*. Toliau aiškinama netobulybės sąvoka, ir filosofas išreiškia ją vėlgį įvairiomis kalbomis, vartodamas ir jau patikslintą žodį lietuvių kalba (*ne-tobulumas, не-совершенство, im-perfectio, Un-vollkommenheit*). L. Karsavinui artima šiuolaikinė Europos kalba yra prancūzų kalba, tad daug sąvokų lietuviškame tekste tikslinama prancūziškai: „teopatiška padėtis“ – *l'état théopatique* (*Состояние Богооучащенности*); „dalyvavimo dėsnis“ – *loi de la participation* (*закон участия*), taip pat tikslinama graikiškai (*méthēxis*) ir rusiškai (*co-причастие*). Filosofas, aiškindamas laiko sąvoką, kviečiasi į pagalbą M. Proustą. Prancūziškai nurodoma autoriaus pavardė ir knygos pavadinimas (M. Proust. *À la recherche du temps perdu* и *Le temps retrouvé*). Kelis kartus L. Karsavinas aiškina ir tikslina svarbias teksto vietas rusų kalba. Tikslinami terminai, žodžiai, teiginiai, svarbūs tekstui suvokti. Pavyzdžiui, lietuviškame tekste skliausteliuose pateikiamos tokios sąvokos kaip „netobulybė“ (rus. *не-совершенство*), „tobulybė“ (rus. *совершенство*). Tikslindamas panteizmo sąvoką, filosofas atkuria iš atminties nevisiškai tikslią F. Tiutčevo eilėraščio „Keičias melzgani šešėliai“ („Тени сизые смешались...“) ištrauką rusų kalba ir įdeda ją į lietuvišką tekstą.

Svarbias rusų filosofijos sąvokas L. Karsavinas pritaiko lietuvių kalbai. Ši reiškinį kūrybinės daugiakalbystės kontekste galima apibūdinti kaip vertimo transpoziciją. Apie tokį kalbos mechanizmą prancūzų lingvistas L. Teneris rašo: „Transliacijos (transpozicijos) esmė ta, kad ji verčia žodžius iš vienos gramatinės kategorijos į kitą, t. y. perveda vieną žodžių klasę į kitą“ (Теньер, 1988, 378). Prancūzų mokslininko teigimu, transliacija kompensuoja žodžių kategorijų skirtumus. Ji leidžia taisyklingai sudaryti bet kurį sakinį, žodžiai perkeliama iš vienos klasės į kitą. L. Karsavino kūrybos žodynas, plėtojantis jo filosofinei veiklai, vis sudėtingėja. Filosofas turi perteikti ir perkelti į lietuvišką filosofiją jo ideologijai būtinas sąvokas: „protasena“ (rus. *умопремена*), „sudievėjimas“ (rus. *обожение*), „sudieivinti“ (rus. *быть-обожиться*),

„tobulėjimas“ (rus. *усовершенство-несовершенство*), „kokybiškumas“ (rus. *качествование*), „bloga nebaigiamybė“ (rus. *дурная бесконечность*) (plg.: apibūdindamas L. Karsavino veikalo „Apie tobulybę“ vertę ir originalumą, A. J. Greimas pažymėjo filosofo mąstymo modernizmą ir problematikos apie amžinus filosofijos klausimus aktualumą: „...jis kalba tokiomis pasenusiomis sąvokomis, kad jo filosofija nuo to atrodo beveik moderniška“ (Greimas, 1991, 41)).

Pavyzdžiui, sąvoka *умопремена* – viena iš pagrindinių L. Karsavino filosofijoje. Ja mąstytojas perteikia graikišką žodį *metanoein*, į lietuvių kalbą paprastai verčiamą kaip „atgaila“. Šią sąvoką galima aptikti L. Karsavino veikaluose „Apie asmenybę“, „Poema apie mirtį“. Traktate „Apie tobulybę“ L. Karsavinas kviečia: „Žmogaus protausenos pasikeitimas (*metánola*) – apie jį kalbėjo jau Jonas Krikštytojas: „*metánoelte*, nes (!) prisiartėjo dangaus karalystė, vadinasi, pakeiskite jūsų protauseną, jūsų proto linkmę (ne – „darykite atgailą“ [.] kaip paprastai verčiama! Turbūt, galima būtų versti dar: „apsigalvokite“, „одумайтесь“, „опомнитесь“), – yra tik vienas Žmogaus persimainymo, transformavimosi, *naujo gimimo iš Dievo* Kristuje, reiškiny“ (Karsavinas 1991, 39). Filosofo manymu, mūsų laikas reikalauja ne tiek ir nebūtinai atgailos, bet naujos krikščioniškos idėjos – proto pokyčių. Savo kvietimu reikšmę jis pabrėžia pateikdamas lietuviškame tekste graikišką žodį *metánola* ir tikslindamas jį rusiškai – *умопремена*. Patikslinimas graikų ir rusų kalba, išplėstas sąvokos paaiškinimas filosofui reikalingas todėl, kad lietuviškame tekste jis vartoja semantiškai neutralų, papildomų konotacijų neturinčią žodį „protausena“. Žodis „sudievinėti“ tikslinamas rusų kalba – *объединиться в Боге*. Šis veiksmazodis tekste vartojamas kaip dalyvis ir pusdalyvis „sudiejęs“ (rus. *обожившийся, обожившись*), kaip daiktavardis – „sudiejęjimas“ (rus. *обожение*). L. Karsavino sukurtas žodis vartojamas ir šiuolaikiniuose teologiniuose tekstuose lietuvių kalba. Terminą „kokybėjimas“ autorius sukūrė gana dirbtinai, pagal prasminį panašumą su rusų kalbos žodžiu *качествование*, tačiau jis neišliko lietuvių filosofijos leksikoje. Svarbiausia traktato sąvoka „tobulėjimas“ (kituose L. Karsavino tekstuose – *усовершенство, усовершенать*) lietuvių kalboje yra semantiškai neutralus žodis. Šiuo atveju tik traktato kontekstas suteikia papildomą filosofinę ir teologinę prasmę. Lietuviškai filosofas vartoja sąvoką „bloga nebaigiamybė“, taip pateikdamas svarbų jo būties suvokimui apibūdinimą, rusiškai formuluojamą kaip *дурная бесконечность*.

Sąvokų ir terminų vartojimo sunkumai nulemia L. Karsavino kūrybai rusų kalba visai nebūdingą daugiažodžiavimą, dažnus sąvokų, jau žinomų iš rusiškai rašytų tekstų, paaiškinimus ir patikslinimus. Pateikta analizė leidžia įvardyti sunkumų, su kuriais susidūrė daugiakalbis mokslininkas rašydamas traktatą, šaltinį. Tai, viena vertus, įvairialypiai kalbinių sistemų skirtumai, kita vertus, – glaudus tų sistemų ryšys daugiakalbio autoriaus sąmonėje. Jis pastoviai atsigręžia į savo tekstus kitomis kalbomis kaip savotišką pagrindą, kuriuo remdamasis kuria naują tekstą. Autorius stengiasi įveikti aukščiausio lygio kalbos interferenciją, tačiau jam sunku įveikti savo stilių. Jo formavimasis ir įtvirtinimas pirminiame rusiškame tekste sąlygoja ir lietuviškojo teksto rašymo manierą. Būties dinamika L. Karsavino filosofiniame palikime rusų kalba skleidžiasi laisvai, nuosekliai ir įvairiais sluoksniais. Filosofas nerašo apie metafiziką abstrakčiai. Atitinkamų sąvokų paieška, siekis perteikti tradicines krikščioniškas idėjas – niekas nedingsta, neiškraipoma, neneigiamą – kaip aukščiausią būties patirtį pripildo traktatą minties ir paieškų įtampoms. Norisi pacituoti J. Lotmano mintį apie tai, kad kalbos ir skirtingas vertimo galimybių potencialas leidžia įsisavinti kultūrinės inovacijas. Jis rašė: „...kuo sunkesnis ir neadekvatus vienos nesusikrizavusios erdvės dalies vertimas į kitą kalbą, tuo vertingesnis informaciniu ir socialiniu aspektais tampa tokio paradoksalaus bendravimo faktas. Galima teigti, kad neišverčiamų

dalykų vertimas perduoda labai vertingos informacijos“ (Лотман, 1992, 15). Profesorius Levas Karsavinas buvo senujų – graikų, lotynų ir šiuolaikinių Europos – rusų, lietuvių, italų, prancūzų, vokiečių, anglų kalbų žinovas. Filosofo sąmonė manipuliuoja įvairiais pasaulio pažinimo aspektais, asociacijų impulsais, vidinėmis žodžio formomis. Sąsajos su kalba šiam filosofui yra svarbios. Žinia, pirmoji kalba įkūnija *a priori* pasaulio pažinimo žinias. Dar kelių kalbų mokėjimas teikia *a posteriori* supratimą, kuris formuojasi per patirtį. Tai praplečia minties ribas. Klausimas, kiek pusiausviras yra dviejų – rusų ir lietuvių kalbų santykis L. Karsavino kalbinėje sąmonėje, lieka atviras. Jis turi sąsają ir su ta aplinkybe, kad filosofas vienodai gerai įvaldė įvairias kalbas. Tačiau negalima ignoruoti svarbios istorinės aplinkybės: iš pradžių Levas Karsavinas išgarsėjo kaip rusų filosofas ir religinis mąstytojas, ir tik po to, kai jis apsigyveno Lietuvoje, prasidėjo naujas jo kūrybos etapas, susijęs su lietuvių literatūrinės kalbos įsisavinimu. L. Karsavino veikalus lietuvių kalba paženklino daugiakalbystės įtaka.

LITERATŪRA

- Вайль П. (2006). Гений места. Издательство: КоЛибри.
 Вайнрайх У. (1972). Одноязычие и многоязычие // Новое в лингвистике. Москва.
 Weinreich U. (1953). Languages in Contact. New York.
 Greimas A. (1991). Karsavino aktualumas // Baltos lankos, Nr. 1. Vilnius.
 Karsavin L. (1991). Apie tobulybę // Baltos lankos, Nr. 1. Vilnius.
 Levi-Strauss C. (1973). Anthropologie structurale deux. Paris.
 Карсавин Л. (2004). О совершенстве. Перевод Асии Ковтун // Богословские труды. Московская патриархия. № 39.
 Карсавин Л. П. (1993). Философия истории. Санкт-Петербург.
 Лотман Ю. (1992). Культура и взрыв. Москва: Прогресс.
 Теньер А. (1988). Основы структурного синтаксиса. Москва: Прогресс.
 Хоружий С. (2008). Концепт личности у Л. П. Карсавина: идейное и семантическое поле. <http://www.synergia-isa.ru/lib/download/lib/+SlovPersKars.doc> (žiūrėta 2008 07 07).

Asija Kovtun

TRANSLATION AS A *LOCI COMUNES* PROJECTION

Summary

Lev Platonovich Karsavin (1882–1952) was a Russian Orthodox religion philosopher, professor in University of Lithuania in Kaunas, a historian of culture, specializing in the Middle Ages. The tractate “On Perfection” was written in 1952, in hospital of Gulag camp. It summarized the key metaphysical ideas of Lev Karsavin. The idea of perfection was the cornerstone of all his considerations. The philosopher approaches some special all-embracing expression of ideas. The Orthodox thought of Lev Karsavin was born in an intuitive poetic intermingling of images and logical constructs. The logical constructs, system and images of this tractate should be interpreted in the context of ideas and the destiny of the author aspiring to express *perfection*. The translation “On Perfection” from Lithuanian to Russian revealed the multilingual concept as it was described significantly later in contemporary theoretical and practical investigations of this phenomenon.